

Antikvarisk konsekvensbeskrivning avseende förslag till ny detaljplan för Törnet 10 på Norrmalm i Stockholm

Bakgrund

Fastighetsägaren Olov Lindgren AB utreder möjligheten att bygga på den byggnadskropp som vetter mot Rosengatan. Byggnadskroppen är en del av det byggnadskomplex som, inom rubricerad fastighet, uppfördes för den dåvarande Arbetsnämnden på 1950-talet. Som en del av utredningen har ett förslag till en ny detaljplan tagits fram.

Om denna handling

Denna konsekvensbeskrivning, som baseras på samrådsförslaget, beskriver:

- vilken inverkan påbyggnaden skulle få på riksintressets värdekärna,
- hur den föreslagna påbyggnaden skulle påverka bebyggelsen inom kvarteret och fastigheten,
- hur förslaget till ny detaljplan hanterar kulturvärdena hos den berörda fastigheten.

Underlag för konsekvensbeskrivningen

Som kunskapsunderlag för bedömningarna ligger den antikvariska förundersökning för rubricerad fastighet som Wenanders Byrå, i samarbete med Hörnsten Kulturmiljö, upprättat 2020-01-27. Historisk bakgrundsbeskrivning, beskrivning av fastighetens kulturvärden och kulturhistoriska karaktär, med tillhörande illustrationer i denna handling, är en bearbetning av texter i förundersökningen.

Som underlag för konsekvensbeskrivningen ligger samrådshandlingarna för den nya detaljplanen.

Författningsskydd

Enligt Riksantikvarieämbetets "Fornsök" finns **inga registrerade fornlämnningar** i det berörda området.

Fastigheten ingår i riksintresset *Stockholms innerstad med Djurgården [AB 115]*, men ligger inte i någon av de utpekade värdekärnorna. I Riksantikvarieämbetets motivtext för riksintressebeslutet anges bland annat hur "Utvecklingen inom stadsplane- och byggnadskonsten har fått särskilda tydliga uttryck med alla epoker från medeltid till nutid väl representerade." Några av uttrycken för riksintresset är:

- Det sena 1800-talets stadsbyggande med esplanadsystemet och **gator av olika bredd och karaktär, och byggnader i bestämda hushöjder**. [...] Genombrottsgator och områden planlagda som "ny stadsdel" i enlighet med **1874 års byggnadsstadga. Den täta och enhetliga stenstadsbebyggelsen**.
- Uttryck för **det moderna välfärdssamhället och dess stadsbyggande**, så som Gärdet, Slussen och Hötorget.

Riksantikvarieämbetet har även lyft fram ett par stockholmska särdrag, där ett av dem är:

- **Stadssiluetten med den begränsade hushöjden där i stort sett bara kyrktornen och offentliga byggnader tillåts höja sig över mängden.**

Gällande detaljplanen fastslogs 1955 och togs fram i samband med att den nuvarande bebyggelsen på fastigheten skulle uppföras. Detaljplanen saknar därmed bestämmelser som reglerar varsamheten och skyddar kulturvärden. I 1955 års planbeskrivning framgår hur man valt att laborera med de vedertagna byggnadshöjderna, genom att man medgivit en ökning av hushöjden mot Luntmakargatan med ca 50 cm, jämfört med den i stadsplanen fastställda hushöjden om 17,5 meter, medan man mot Rosengatan istället har sänkt byggnadshöjden med ca 2,6 meter och ökat huskroppens bredd från 11 till 12 meter.

Fastigheten är gulklassad, enligt Stockholms stadsmuseums kulturhistoriska klassificeringssystem, vilket innebär att fastigheten bedömts ha positiv betydelse för stadsbilden och/eller vara av visst kulturhistoriskt värde. Bedömningen gjordes för flera decennier sedan, när byggnadskomplexet var relativt nyligen uppfört. Undertecknad gör därför, utifrån dagens kontext, bedömningen att PBL:s förvanskningförbud (§ 8:13), trots gulklassningen, är tillämplig på fastigheten.

Stockholms kulturhistoriska klassificeringskarta, där Törnet 10 är gulmarkerad. Kvarteret är inringat med rött. Källa:

https://kartor.stockholm.se/bios/dpwebmap/cust_sth/kul/klassificering/DPWebMap.html

Kort beskrivning om byggnadskomplexets historia

När byggnadskomplexet uppfördes gick det under namnet "Operation Törnet" och var en av brickorna i det stora stadsförnyelsepussel och saneringsprojekt som pågick i Stockholm under efterkrigstiden. Genom ett fastighetsbyte fick Stockholms stad en tomt för ett eftertraktat parkeringshus vid Regeringsgatan, medan Folksam fick möjlighet att utöka sitt markinnehav inom kvarteret Törnet. Därmed kunde Folksam projektera och uppföra ett stort kontorshus för Stockholms stads Arbetsnämnd och för Arbetsförmedlingen inom Törnet 10.

Byggnadskomplexet skräddarsyddes för Arbetsnämnden, som fram tills dess haft mottagningar på ett femtontal platser, runt om i staden. Nu samlades verksamheten under ett och samma tak. På entréväningen inrymdes även butikslokaler och lokaler för externa kontor. Under huset iordningställdes bilgarage i två plan, för att tillgodose den nya, bilburna tidsandan. Byggnadskomplexet gestaltades av arkitekt Björn Hedvall och det stod färdigt 1957.

För en utförlig historisk bakgrundsbeskrivning, hänvisas till den antikvariska förundersökningen.

Den granittavla som sitter på fasaden mot Rosengatan. Tavlan anger dels byggår och byggherre för Arbetsnämndens hus, dels visar den de tre hus från 1800-talets mitt som låg på platsen innan de revs.

Gestaltningen av byggnadens ursprungsvolym och disposition

Arkitekt Hedvall följde den sedan lång tid tillbaka vedertagna och juridiskt föreskrivna principen om högre byggnadskroppar mot breda gator och lägre mot smalare gator. Det innebar att han förlade den högsta huskroppen om sju hela våningar mot Tegnégatan, medan byggnadskroppen mot Luntmakargatan utformades med sex hela våningar och ett sjunde, indraget våningsplan. Som för att markera byggnadskomplexets stadsbyggnadsmässigt viktigaste hörn placerade Hedvall dessutom en något indragen takryttare som skjuter upp som en åttonde våning, där dessa båda breda gator möts. I takryttaren, som försågs med ett utvändigt mosaikkonstverk som lyfter fram dess gavel mot Sveavägen, inrymdes Arbetsnämndens personalmatsal och sessionssal.

Huskroppen mot Döbelnsgatan fick ungefär samma nockhöjd som den mot Luntmakargatan, men eftersom Döbelnsgatan ligger på en högre nivå, blev det totala antalet våningar här enbart sex. Utmed den smalare och ganska branta Rosengatan uppfördes en betydligt lägre byggnadskropp, med endast tre våningsplan och ett källarplan som delvis sträcker sig upp över marknivån. Arkitekt Hedvall trollade med och balanserade byggnadsvolymer och nockhöjder med varandra på ett sätt som inte var särskilt vanligt för samtidens kontorsbyggnader. Hans arbetsprocess, med bland annat samordning med grannhusen, går att följa i det bevarade skissmaterialet hos ArkDes.

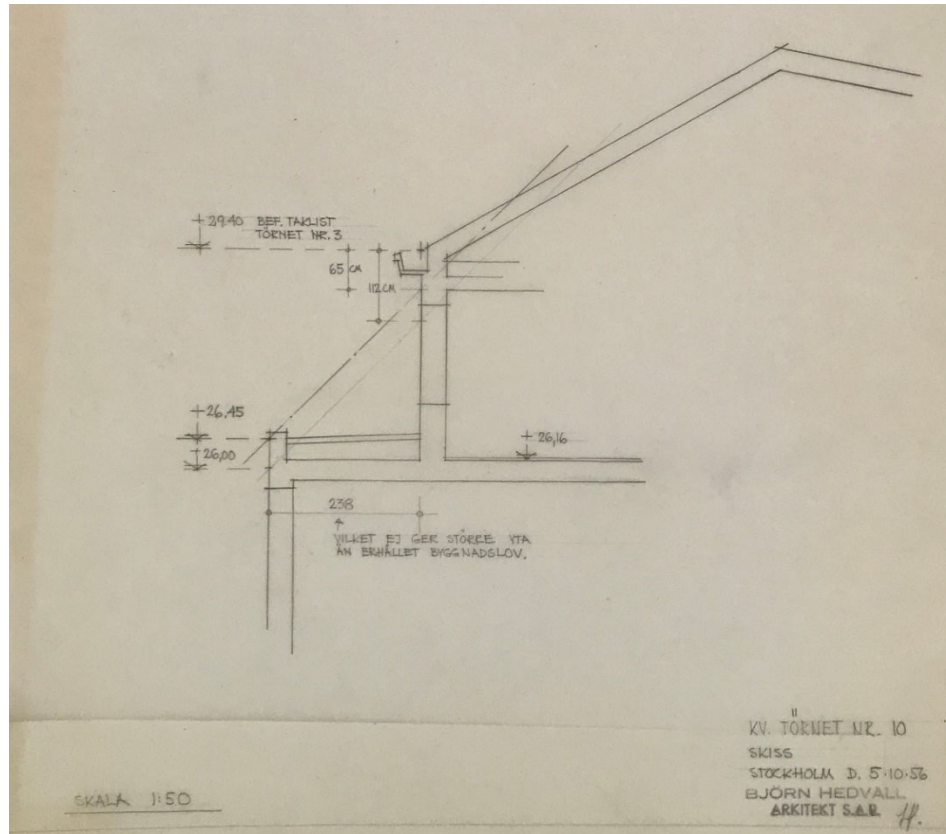

Modell av Arbetsnämndens hus, sedd från hörnet Luntmakargatan-Rosengatan. Att döma av de modellfotografier och skisser som finns bevarade från arkitekt Hedvalls arbete, tycks han ha lagt ner relativt mycket tid på att balansera och variera den stora byggnadsvolymen. Källa: Fotografiet av modellen förvaras på Stockholms stadsarkiv.

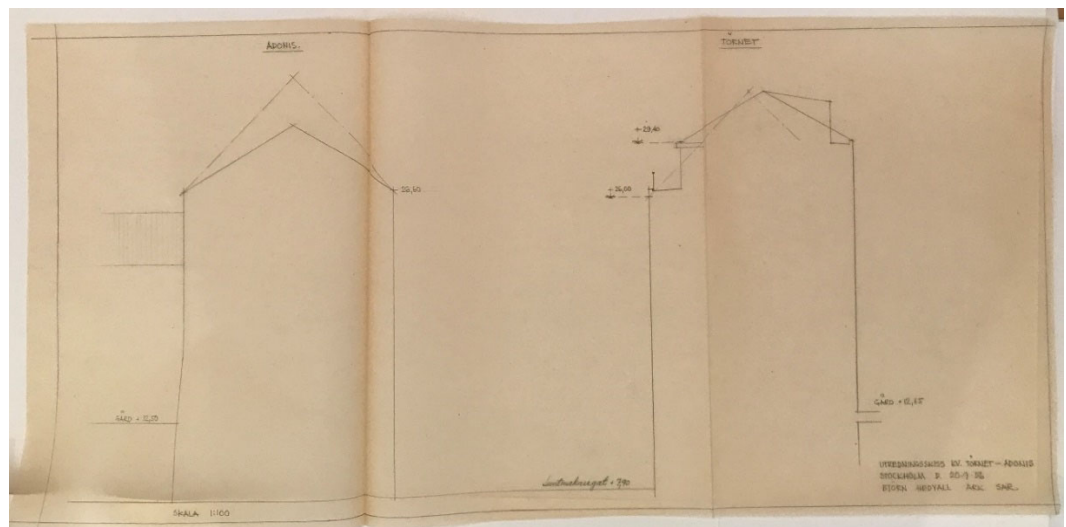
Tack vare de indragna terrassvåningsplanen och den innovativa takryttaren, i kombination med en lekfull färgsättning hos byggnaden, tillskapade Hedvall en gestaltningsmässigt varierad och förhållandevis "lätt" byggnad, trots dess

imposanta fotavtryck i stadsbilden. Till det lätta intrycket bidrar den förhöjda sockeln (entréväningen), med sin från fasaderna i övrigt avvikande gestaltning.

Arkitekt Hedvall jobbade, liksom vi oftast gör idag, med att tillskapa så mycket funktionell yta som möjligt, inom det lov som lämnats från staden.

Arkitekt Hedvalls utredningsskiss om hur Arbetsnämndens hus skulle te sig i förhållande till grannhuset på andra sidan Luntmakargatan, i kvarteret Adonis.

Antikvarisk konsekvensbeskrivning avseende förslag till ny detaljplan för Törnet 10
Norrmalm i Stockholm

2020-04-01

Sida 5 av 14

Byggnadens roll i stadsbilden

Utifrån ett stadsbyggnadsperspektiv är byggnadskomplexets höjd och volym väl inordnade i stadsbilden. Tack vare att den högsta byggnadskroppen vänder sig ut mot den bredaste gatan och att de övriga byggnadskropparna mot lägre gator är lägre i höjd, bidrar byggnadskomplexet till att teckna den relativt homogena stadsbyggnadsväv, med uppskjutande kyrkobyggnaden och ett fåtal andra höga byggnader, som varit karaktäristisk för staden i drygt 100 år.

Flygbild över stadsdelen, där det framgår hur byggnadskomplexet på Törnet 10 är, höjd- och volymmässigt, väl inordnad i stadsbilden. Från den här vinkeln är det mosaiktavlan som annonserar byggnaden. Byggnadskomplexet är inringat med rött i bilden. Källa: <http://helikopterbild.se/>.

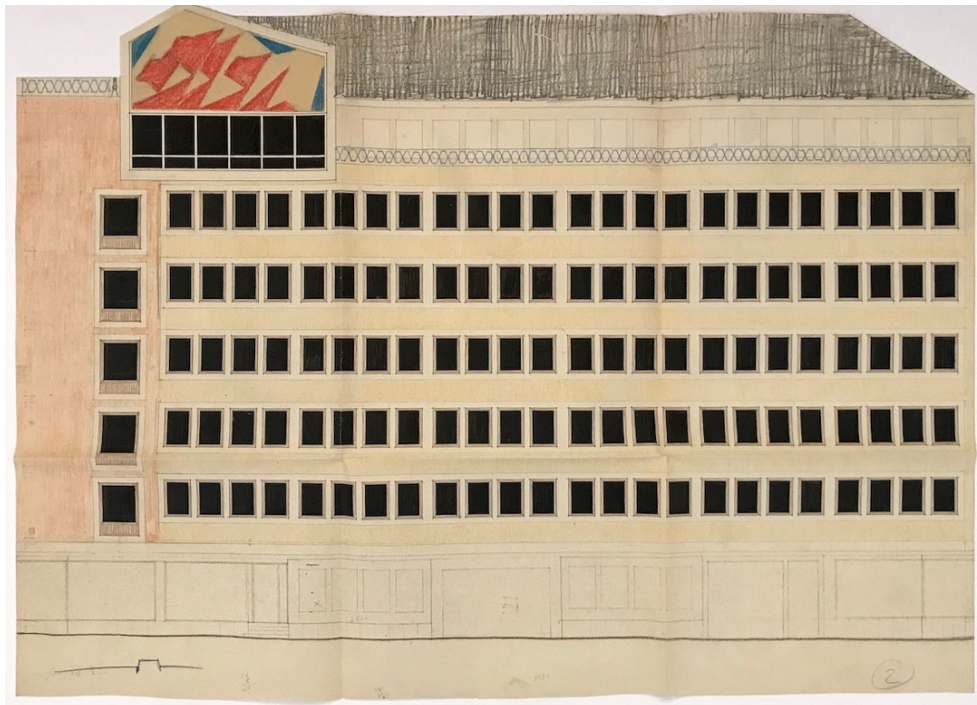
Exteriörens ursprungliga fasadmateriäl och materialmöten

Byggnadskomplexets exteriöra materialval överensstämmer väl med samtidsens ideal och är kombinerade och samordnade med Hedvalls fingertoppskänsla för form och harmoni. Av källmaterialet hos ArkDes framgår det att arkitekt Hedvall, sin vana trogen, detaljstuderade alla detaljutföranden och materialval. Hans arbete utmynnade i att olika material och kulörer har använts på olika delar av fasaderna, dock alltid med en noggrann och välbalanserad avvägning. Ibland har ett material eller en kulör fått följa med genom att det "vikts över hörn", ibland har det avgränsats till en specifik byggnadskropp, vilket gör att den skiljs ut från de andra.

Betongstomme putsades med ädelputs, som ritsades för mönsterverkan och avfärgades i flera olika kulörer (se vidare om färgsättningen under en separat rubrik). Den förhöjda sockelvåningen (entréväningen) bekläddes med skiffersten och en liknande stensort användes till omfattningarna runt entréerna.

På sadeltaken lades glaserat tegel, medan de flacka taken belades med papp. Takfötter och annan garnering utfördes av koppar. Fönstersnickerierna tillverkades av teak och de smäckra balkongräckena tillverkades av smidesjärn.

Gaveln på takryttaren, i hömet Tegnérgratan/Luntmakargatan, smyckades med ett tidstypiskt mosaikkonstverk, formgivet av Nils Thydén.

Hedvalls kolorerade fasadskiss, med röd och gul färgsättning och ljusa fönsteromfattningar. Källa: Arkitektur och Designcentrums arkiv.

För att föra in dagsljus i trapploppen som hör till entréerna från Luntmakargatan och Döbelnsgatan utformades ytterväggarna mot inner gården av glasbetong. Detta utförande tillför samtidigt en "ljuslykteffekt" till innergården. Även gårds lanterninerna, som för ner ljus till ut källarplanet mot Rosengatan, utfördes av glasbetong.

Korsningen Tegnérsgatan/Luntmakargatan runt 1960, innan grannhuset till höger i bild revs i början av 1960-talet. Den mustiga färgsättningen är mycket karaktäristisk för 1950-talet. Källa: Arkitektur och Designcentrum.

Kulturvärdesvärdebeskrivning

Kulturvärdena hos bebyggelsekomplexet kan beskrivas enligt nedan:

- **Arbetsnämndens hus är en representant för det välfärdssverige som växer fram under efterkrigstiden.** Byggnaden uppfördes som en myndighetsbyggnad, med den uttalade funktionen att medverka till en hög sysselsättning. Byggnadskomplexet besitter därför höga social-historiska och samhällshistoriska värden.
- **Byggnadskomplexet är en del av den stadsförnyelsepussel som Stockholms stad genomförde efter andra världskriget.** Byggnadskomplexet hela volym och byggnadskropparnas inbördes volymer är också ett uttryck för de stadsbyggnadsprinciper som präglade staden sedan 1800-talets andra hälft. Byggnadskomplexet besitter därför såväl lokalhistoriska som stadsbyggnadshistoriska värden.

- **Byggnadskomplexets gestaltning är dels karaktäristiskt för sin tillkomsttid, dels ett arkitektoniskt väl genomarbetat och balanserat exempel från sin tillkomsttid.** Byggnadskomplexet besitter därför såväl arkitekturhistoriska som arkitektoniska värden.
- **Byggnadskomplexets (på ett övergripande plan) välbevarade gestaltning, i kombination med det osedvanligt omfattande källmaterialet,** i form av ritningar och skriftlig dokumentation, gör att byggnadskomplexet och dess källmaterial tillsammans besitter ett ovanligt högt dokumentvärde, med berättelser om såväl samtida byggnadsteknik och arkitekturpreferenser, som uppbyggnaden av myndighetsfunktionen Arbetsförmedlingen.

Värdefulla karaktärsdrag och byggnadsdetaljer hos exterören

Särskilt kulturhistoriskt värdefulla karaktärsdrag är:

- **Byggnadskomplexets strukturella volym,** bestående ett flertal individuella byggnadskroppar som tillsammans bildar en samordnad helhet, medvetet anpassad till 1947 års byggnadsstadga och den omgivande bebyggelsen/stadsbilden.
- **Byggnadskomplexets ”arkitektoniska och byggtekniska verktygs-låda”,** bestående av för sin samtid mycket moderna och karaktäristiska material, utföranden och uttryck.
- **Fasadernas tidstypisk kombination av horisontella linjer och vertikala linjer,** där det förnämnda till exempel representeras av de repetitivt placerade fönstren i fönsterband och det sistränmda genom skivverkan mellan byggnadskropparna. Den ursprungliga färgsättningen understödjer denna växelverkan mellan horisontalitet och vertikalitet. Förstärkande drag är även den förhöjda stenbeklädda sockeln och de indragna våningsplanen, där byggnadshöjden annars skulle bli för hög i förhållande till kraven i byggnadsstadgan.
- **Det varierade, men ändå genomarbetade och sammanvägda taklandskapet,** med olika takfall och olika takmaterial.
- **Trapphusens annonsering i fasaderna,** med halvvåningsförskjutning av fönstren i Rosengatans trapphus och glasbetongblock mot innergården i de båda andra trapphusen.
- **Våningsplanens ursprungliga och uttalat flexibla planlösning,** med enkelt flyttbara väggkonstruktioner.

Planändringens omfattning och karaktär

Den föreslagna detaljplanen innebär att byggnadskroppen mot Rosengatan kan byggas på med ytterligare två indragna våningsplan enligt illustrationerna nedan.

Kvarteret med den planerade påbyggnaden. Illustrationen är framställd av Thule Fastighetsutveckling.

Fasaden mot Rosengatan, med den föreslagna påbyggnaden vars utformning är samtida men en disposition som är anpassad till de befintliga våningsplanen därunder. Illustrationen är framställd av Thule Fastighetsutveckling.

Påbyggnaden är indragen från den befintliga byggnadens fasad med 70 cm. Indragningen är anpassad till fönsterplaceringen på de anslutande byggnadskropparna. Illustrationen är framställd av Thule Fastighetsutveckling.

Planbestämmelser som hanterar kulturvärdena

För att skydda och värna fastighetens kulturvärden har plankartan försetts med skydds- och varsamhetsbestämmelser samt med ändrad (förhöjd) lovplikt.

Bestämmelserna lyder:

Skydd av kulturvärden

Byggnadens taklandskap och exteriöra gestaltning mot Tegnergatan, Luntmakargatan och Döbelnsgatan får ej ändras, annat än för att återgå till ursprungsutförandet. Takryttaren, med tillhörande mosaik-konstverk av Nils Thydén, mot Luntmakargatan ska bevaras. Ursprungliga altanräcken och fönster i hela byggnadskomplexet ska bevaras. Informationstavlan av natursten, om byggnadskomplexets uppförande, på fasaden mot Rosengatan ska bevaras.

Trapphusens ursprungsvolymer, tillsammans med ursprungliga trappor, trappräcken och naturstensgolv, ska bevaras. Dörrpartier i trapphuset på Rosengatan 4 ska bevaras. Ursprunglig fast inredning i takryttaren i hörnet Tegnergatan och Luntmakargatan ska bevaras.

Varsamhet

Underhållsarbeten ska utföras med material och metoder som är anpassade till byggnadens kulturvärden. Utvändig färgsättning ska anpassas till byggnadens kulturvärden.

Ändringar av interiören ska ta särskild hänsyn till byggnadens karaktär som rationellt och flexibelt kontorskomplex från rekordären och till ursprunglig fast inredning.

Ändrad lovplikt

Bygglov krävs vid större underhållsarbeten av byggnadens exteriör.

Inverkan på fastighetens kulturvärden

Baserat på byggnadskomplexets kulturvärden och kulturhistoriska karaktär samt på innehållet i samrådsmaterialet, gör undertecknad följande bedömning när det gäller inverkan på fastigheten och stadsbilden:

Förslagets påverkan på staden, sett på distans: Påverkan på staden, sett på distans, och på riksintresset bedömer undertecknad som låg. Bedömningen baseras på att påbyggnaden inte kommer att höja sig över den omgivande bebyggelsen.

Förslagets påverkan på det nära stadsrummet: Påverkan på kulturvärdena hos det nära stadsrummet bedömer undertecknad som relativt låg. Upplevelsen av stadsrummets kulturvärden kommer inte i sig att påverkas, då påbyggnadens arkitektoniska grammatik ansluter till karaktären hos den omgivande bebyggelsen. Påbyggnaden innebär dock ett brott mot den princip i 1874 års byggnadsstadga som präglade stadsbyggandet under nästan 100 år, det vill säga att byggnads-

höjden utmed gatan anpassades till dess bredd. Tack vare att påbyggnaden är indragen med 70 cm i förhållande till den befintliga byggnaden och eftersom påbyggnaden har en något avvikande gestaltning i förhållande till den befintliga byggnaden, kommer dock principen om gatuanspassad byggnadshöjd att även fortsättningsvis vara läsbar. Eftersom Rosengatan dessutom är smal och därmed inte i blickfånget samt har kvar sin funktion som underordnad smitväg i stadsväven, bedöms den planerade förändringen av stadsrummet som möjlig ur ett kulturmiljöperspektiv.

Förslagets påverkan på kvartersnivå Påverkan på kvartersnivå, vad gäller kulturvärdena, bedömer undertecknad vara densamma som för stadsrummet (se ovan). Anledningen är att byggnadskomplexet/fastigheten upptar en större del av kvarteret och att inga andra delar av kvarteret kommer att påverkas fysiskt.

Påverkan på den berörda byggnadens konstruktion: Påverkan på kulturvärdena hos den berörda byggnadens konstruktion bedömer undertecknad som låg. Anledningen är att de laster som påbyggnaden genererar, enligt fastighetsägarens konstruktör, kommer att kunna föras ner via de befintliga vägglägena i byggnadskroppen utmed Rosengatan.

Förslagets påverkan på byggnadsnivå: Påverkan på kulturvärdena hos det befintliga byggnadskomplexet bedöms som måttliga, trots att byggnadskroppen utmed Rosengatan och dess fasader mot såväl gata som innergård kommer att förändras. Eftersom fasaden mot Rosengatan var av underordnad karaktär och behandlades lite som en gårdsfasad redan när byggnadskomplexet uppfördes, bedöms den planerade påbyggnaden inte påverka den byggnadskomplexets arkitektoniska gestaltning på ett så pass omfattande sätt att dess kulturhistoriska karaktär äventyras. Detsamma gäller för byggnadskroppens gårdsfasad. Även gårdsfasaderna till de båda byggnadskroppar som vetter mot Luntmakargatan respektive Döbelnsgatan kommer att påverkas där påbyggnaden dockar emot dem, men även denna påverkan bedöms som måttlig i förhållande till kulturvärdena. Det är troligt att även trapphuset mot Rosengatan kommer att påverkas, men eftersom just detta trapphus redan byggts om på ett relativt ovarsamt sätt, bedöms det tåla eventuell ytterligare förändring, så länge den hanteras enligt PBL:s varsamhetskrav och förvarnsförbud samt detaljplaneförslagets skydds- och varsamhetsbestämmelser.

Förslaget till planbestämmelser som har till uppgift att skudda och värna kulturvärdena: Förslaget till planbestämmelser, enligt plankartan, är väl utformade för att hantera kulturvärdena hos byggnadskomplexet. Dock saknas skydd av ursprungliga entrépartier (mot Rosengatan och Döbelnsgatan) och ursprungliga dörrpartier i trapphusen mot Luntmakargatan och Döbelnsgatan. Dessa entré- och dörrpartier tycks vara skraddarsydda för byggnadskomplexet och skulle kunna vara gestaltade av arkitekt Björn Hedvall.

Utlåtande

Undertecknad anser att det är möjligt att uppföra en påbyggnad på byggnadskroppen utmed Rosengatan, i enlighet med de handlingar som ligger som underlag för förslaget till ny detaljplan, utan att riksintresset eller stadsdelens kulturhistoriska karaktär kommer till skada eller att byggnadens kulturvärden minskar på ett oskäligt sätt.

Undertecknad anser att de föreslagna planbestämmelserna med bäring på fastighetens kulturvärden, hanterar kulturvärdet på ett adekvat sätt. Dock anser undertecknad att ursprungliga entrépartier och dörrpartier i samtliga trapphus ska skyddas, inte enbart dörrpartierna i trapphuset mot Rosengatan.

Stockholm 2020-04-01

Vicki Wenander

Bebyggelseantikvarie och medlem i SPBA, Sveriges Praktiserande Byggnadsantikvarier.
Sakkunnig kontrollant av kulturvärden - K enligt Boverkets föreskrift BSF 2011:15 KUL2, certifikat nr. SC0606-16.

070-614 14 55

vicki.wenander@wenanders.se

Wenanders Byrå

Grevgatan 28

114 53 STOCKHOLM

www.wenanders.se

